

TÓTH GÉZA*–DÁVID LÓRÁNT:**

A magyarországi idegenforgalmi régiók fejlettségének, versenyképességének és leterheltségének vizsgálata

Abstract

Today, research into tourism and competitiveness is a relevant professional question. A complex and reconciled study of competitiveness, sustainable development and tourism developments is also an important interest of the economy. This study attempts to carry out the regionalisation of the GDPs of Hungary's tourism regions and the national tourism GDP accordant to international methodologies and published in tourism satellite accounts by the Hungarian Central Statistical Office. The concentration, spatial disparities and features of these two indicators will also be examined. The competitiveness of the Hungarian counties is analysed in a multi-modal approach and, finally, a review on the load of tourism regions by applying the Tourism Penetration Index will be given.

1. Idegenforgalmi régiók fejlettsége

Az idegenforgalmi régiók versenyképességének vizsgálata meglehetősen sok problémát vet fel. Célunk először az volt, hogy becslést végezzünk a hazai idegenforgalmi régiók GDP-jére, s ezzel, illetve fajlagos értékével összehasonlítsuk a fejlettségi viszonyait. A becslés menete módszerét tekintve azonos volt az ELTE munkatársainak hazánk kistérségeire, illetve a Balatoni régióra végzett becslésével,^{1,2} s így következésképpen nem egyeznek az Országos Területfejlesztési Hivatal és a Gazdaságkutató Intézet vizsgálatainak eredményével.³ Módszereink a következők voltak:

- Meghatároztuk az egyes idegenforgalmi régiókhoz tartozó települések részesedését a megyéik összes adóköteles jövedelmeiből, a helyi adók volumenéből és a regisztrált vállalkozások számából.
- E részarányok átlaga (%-os részesedés) alapján kiszámítottuk minden település becsült GDP-jét a megfelelő megye – a KSH által hivatalosan közölt – GDP volumenén belül.
- Ezek a települési becsült GDP volumenek kerültek aggregálásra idegenforgalmi régiós szinten.

A népszámszámra vetítve adódtak a fajlagos, egy lakosra jutó becsült GDP értékek. Mint az 1. táblázat adatain is látható, az idegenforgalmi régiók közül a Budapest–Középdunavidékiben állítják elő a legtöbb GDP-t hazánkban.

Mivel a becslési eljárás során az alaparas GDP használtuk fel, így lehetőségünk volt arra, hogy a valós változásokat modellezhessük. 2000-hez viszonyítva 2005-re országosan 63%-al növekedett a GDP. Ennél gyorsabb bővülést csak a Budapest–Középdunavidéki (+77%) és az Észak-magyarországi régióknál láthatunk (+63%). A többi régiónál az országos átlaghoz képest lassabb növekedést láthatunk, a legkisebbet a Nyugat-dunántúlinál

* Tudományos munkatárs, Károly Róbert Főiskola, Turizmus és Területfejlesztési Tanszék, Gyöngyös.

** Dr. habil., tanszékvezető főiskolai tanár, Jean Monnet Professor, Károly Róbert Főiskola, Turizmus és Területfejlesztési Tanszék, Gyöngyös.

(+42%). A GDP egy lakosra jutó fajlagos értéke tekintetében (2. táblázat), az országos átlaghoz viszonyítva a Budapest–Közép-dunavidéki régió mellett csak a Nyugat-dunántúli tudott (az is csak 2004-ig) az országos átlagnál magasabb értéket felmutatni.

1. táblázat. A bruttó hazai termék becslült megoszlása az idegenforgalmi régiókban, 2000–2005, %

Régiók	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Budapest–Közép-dunavidéki régió	43,3	44,3	45,8	44,9	45,0	46,9
Észak-magyarországi régió	7,4	7,4	7,3	7,4	7,5	7,4
Észak-alföldi régió	9,4	9,8	9,5	9,7	9,6	9,3
Tisza-tavi régió	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2
Dél-alföldi régió	9,9	9,7	9,5	9,4	9,4	9,1
Közép-dunántúli régió	9,3	9,0	8,4	8,8	9,1	8,9
Balatoni régió	2,4	2,4	2,3	2,4	2,3	2,2
Dél-dunántúli régió	6,4	6,3	6,2	6,0	6,0	5,7
Nyugat-dunántúli régió	10,7	9,9	9,7	10,2	9,8	9,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: saját számítás

2. táblázat. Az egy lakosra jutó bruttó hazai termék becslült értékei az idegenforgalmi régiókban az országos átlag százalékában, 2000–2005

Régiók	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Budapest–Közép-dunavidéki régió	152	156	160	157	157	162
Észak-magyarországi régió	63	64	63	64	66	64
Észak-alföldi régió	66	68	67	68	67	65
Tisza-tavi régió	62	64	61	59	62	63
Dél-alföldi régió	73	71	71	70	70	68
Közép-dunántúli régió	98	94	88	92	94	93
Balatoni régió	95	96	93	94	93	89
Dél-dunántúli régió	73	73	72	70	70	67
Nyugat-dunántúli régió	114	105	103	109	104	99
Országos átlag	100	100	100	100	100	100

Forrás: saját számítás

A fajlagos GDP területi egyenlőtlenségeit mutatók segítségével igyekeztünk megvizsgálni. A mutatók a következők voltak:

Relatív terjedelem

$$Q = \frac{x_{\max} - x_{\min}}{\bar{x}}$$

ahol $x_{\max} = X_i$ maximuma; $x_{\min} = X_i$ minimuma; $\bar{x} = X_i$ -k átlaga.

Duál-mutató

$$D = \frac{y_m}{y_a}$$

ahol $\bar{y} = y_i$ súlyozott átlaga; $y_m = \bar{y}$ -nál nagyobb y_i értékek súlyozott átlaga; $y_a = \bar{y}$ -nél nem nagyobb y_i értékek súlyozott átlaga.

Hoover-index

$$h = \frac{\sum_{i=1}^n |x_i - f_i|}{2}$$

ahol x_i és f_i két megoszlási viszonyszám (esetünkben az i -edik megye népességének, illetve turisztikai GDP-jének részesedése az országos össznépességéből, illetve turisztikai GDP-ből), melyekre fennáll a következő két egyenlet: $\sum x_i = 100\%$ és $\sum f_i = 100\%$.

Súlyozott relatív szórás

$$v = 100 \left[\frac{1}{\bar{y}} \sqrt{\frac{\sum (y_i - \bar{y})^2 f_i}{\sum f_i}} \right]$$

ahol $y_i = \frac{x_i}{f_i}$ fajlagos (arány) mutató értéke az i . területegységben (jelen esetben egy főre jutó turisztikai GDP), $\bar{y} = y_i$ súlyozott átlaga.

Súlyozott Gini együttható

$$G_s = \frac{1}{2\bar{y}_s} \sum_i \sum_j \frac{f_i f_j}{\left(\sum_i f_i\right)^2} |y_i - y_j|$$

ahol $y_i = \frac{x_i}{f_i}$ = fajlagos (arány) mutató értéke az i . területegységben (jelen esetben egy főre jutó turisztikai GDP), $\bar{y} = y_i$ súlyozott átlaga.

Területi egyenlőtlenségi mutatóink szerint az egy lakosra jutó bruttó hazai termék területi egyenlőtlenségei igen jelentősek Magyarországon és valamennyi típusú mutató alapján (a szélsőértékek összehasonlításán alapuló relatív terjedelem és Duál mutató, a relatív szórás, valamint a területi megoszlás eltérését vizsgáló indexek, a Hoover és Gini-index is) a különbségek növekedését mutatja (3. táblázat).

3. táblázat. Az egy lakosra jutó bruttó hazai termék egyenlőtlenségi mutatói, 2000–2005

Mutatók	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Relatív terjedelem	0,90	0,92	0,99	0,98	0,94	0,99
Duál mutató	1,93	1,94	2,04	2,00	1,97	2,17
Hoover index, %	16,1	17,7	20,6	22,7	27,1	32,1
Súlyozott relatív szórás, %	36,05	37,24	39,90	38,33	38,00	41,15
Súlyozott Gini együttható	0,19	0,20	0,21	0,20	0,20	0,21

Forrás: saját számítás

2. Turisztikai GDP becslése idegenforgalmi régiókra

Magyarországon a turizmus a nemzetgazdaságban betöltött szerepe miatt hosszú idő óta kiemelt jelentőségű területe a gazdaságnak. Vizsgálatunkban a KSH által publikált 2000–2005 közötti Turizmus Szatellit Számlák adatait használtuk fel, mely nemzetközi szabványok felhasználásával készül.⁴ A világon számos országban végeztek már regionális turisztikai becsléseket.^{5, 6, 7, 8} Bár a nemzetközi szakirodalomban létezik olyan példa, ahol az országos turisztikai adatot bontották le valamilyen területi szintre,⁹ a rendelkezésre álló adataink csak egy hasonló, némileg egyszerűbb becslést tettek lehetővé. Vizsgálatunk alapja az a feltevés, hogy a turisták fogyasztása arányos azzal, hogy milyen szálláshelyet, mely megyében vettek igénybe. A Horwath Consulting Magyarország Kft. által vezetett konzorcium közös, „Budapest főváros turisztikai stratégiája és 2010-ig szóló fejlesztési programja, a „Budapest, mint márka” marketingszempontra érvényesítésével” című munkájában, ami

a jelen dolgozat előzményének is tekinthető, a szerzők kísérletet tettek a budapesti turisztikai GDP kiszámítására.¹⁰ A kutatás során, aminek célja – akkor még a hazai turisztikai szatellit számlák hiányában – a turizmus gazdaságban betöltött szerepének becslése volt, a GKI által kifejlesztett „Duna modell” eredményeit használták fel. Az eredmények szerint 2002-ben a teljes közvetlen turizmus szektorban tevékenykedő termelő és szolgáltató vállalkozások (tehát azok, amelyek a fogyasztókkal – azaz a turistákkal – „közvetlen” kapcsolatba kerülnek, beleértve a statisztikai értelemben vett turizmus szektort is) a nemzetgazdasági hozzáadott érték 3,58–4,66, míg a teljes közvetlen turizmus szektorral technológiai (beszállítói) kapcsolatokon keresztül érintkező ágazatok 3,15–4,1 százalékát adták. Így az adott évben a teljes közvetlen és közvetett turizmus szektor tette ki a teljes magyar nemzetgazdasági bruttó hozzáadott érték 6,73–8,76 százalékát.¹¹ Ezzel szemben Magyarország turizmus szatellit számlái szerint¹² – melynek eredményeit a jelen cikkünkhöz felhasználtuk – a turizmusra jellemző ágazatok együttes aránya a nemzetgazdaságon belül 5 százalék körül alakult 2000 és 2005 között, évente csak alig néhány tized százalékos eltéréssel. Ezen belül a szálláshely és vendéglátás aránya a GDP egészéhez viszonyítva minden évben 1,6 százalék volt.

3. A regionális turisztikai GDP-becslés számításának menete

Először a magyar turizmus szatellit számláiban közölt turisztikai GDP megyei bontását készítettük el, melyhez idegenforgalmi régiók és ezen belül szállástípusok szerint a külföldiek és a magyarok által eltöltött vendégéjszakák számát, valamint a vizsgált évek szállásdíj bevételeinek adatait használtuk fel. Olyan kombinált becslési eljárást választottunk a területi bontás elvégzésére, amely figyelembe veszi az adott megyében a szállástípusok (szálloda, panzió, turistaszálló, ifjúsági szálló, kemping) szerinti magyar és külföldi vendégéjszakák számát, illetve a szállásdíj-árbevételeket is. A turizmusra jellemzőnek vagy ahhoz kapcsolódónak vélt termékek és tevékenységek azonosításához az alábbi gyakorlati ismérveket vettük figyelembe.¹³ Idegenforgalomra jellemző termékek és szolgáltatások azok, amelyek termelési és fogyasztási szintje lényegesen csökkenne látogatók hiányában; illetve feltételei az idegenforgalom létrejöttének. Idegenforgalomhoz kapcsolódó termékek és szolgáltatások azok, amelyeket a látogatók ugyan jelentős mennyiségben fogyasztanak, de – mert a lakossági fogyasztás is jelentős – nem kerültek rá a turizmusra jellemző termékek listájára. A Magyarországra vonatkozó turizmus szatellit számlákban a turizmusra jellemző termékeken és szolgáltatásokon belül található a turisztikai termékek és szolgáltatások csoportja. Munkánk során mi szintén ezekkel foglalkoztunk, s e területekhez tartozó termékek, illetve szolgáltatások GDP-jét tekintettük turisztikai GDP-nek. A kutatás során viszont jelentőségük csekély volta miatt nem vettük figyelembe a Magyarország turizmus szatellit számláiban ismertetett turizmushoz kapcsolódó termékek és szolgáltatások, valamint a nem turisztikai termékek és szolgáltatások ágazatait.¹⁴ A turisztikai GDP-ből az x_j évben a j . idegenforgalmi régió részesedése a következő képlet alapján számítható ki:

$$x_{aj} = \frac{\sum_k \sum_i \left(\frac{100 \cdot x_{vij}^k}{\sum_j x_{vij}^k} \cdot \frac{100 \cdot \sum_j x_{bij}^k}{\sum_i \sum_j \sum_k x_{bij}^k} \right)}{\sum_j \sum_k \sum_i \left(\frac{100 \cdot x_{vij}^k}{\sum_j x_{vij}^k} \cdot \frac{100 \cdot \sum_j x_{bij}^k}{\sum_i \sum_j \sum_k x_{bij}^k} \right)}$$

ahol:

a xv_{ij}^k az x. évben k. szállástípusban j. megyében az i. állampolgárságú (magyar-külföldi) turisták vendégéjszakáinak számát, xb_{ij}^k az x. évben k. szállástípusban j. megyében az i. állampolgárságú (magyar-külföldi) turisták szállásdíj-árbevételét jelenti.

Tehát a képlet a turisztikai termékek és szolgáltatások GDP-jének egész országra vonatkozó adatait bontja fel idegenforgalmi régiós értékekre. A bontás alapkonceptiója, hogy a szállástípusok (szálloda, panzió, turistaszálló, ifjúsági szálló, üdülõház, kemping), állampolgárságok (belföldi-külföldi) Magyarország egészéhez viszonyított idegenforgalmi régiós szállásdíj bevételi arányait súlyozzuk a megfelelő régió vendégéjszakák arányaival. Az így keletkező egyre normált arányok ismeretében pedig meghatározhatók a regionális turisztikai GDP értékek. Azaz, a regionális turisztikai GDP arányokat az idegenforgalmi régióon belüli szállástípusok és az állampolgárságok, valamint a vendégéjszakák és a szállásdíj-bevételek közötti összetételbeli eltérésekre vezetjük vissza. Abban a régióban, ahol magasabb a szállodai vendégéjszakák aránya, nagyobb lesz a turisztikai GDP aránya is; illetve az azonos szállástípus-összetétellel rendelkező régiók közül az fog nagyobb súlyt kapni, ahol magasabb a vendégéjszakák száma.

4. Eredmények

4. táblázat. A turisztikai GDP megoszlása az idegenforgalmi régiókban, százalék, 2000–2005

Régiók	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Budapest–Közép-dunavidéki régió	49,1	50,1	49,0	50,8	55,6	54,5
Észak-magyarországi régió	3,2	3,1	3,1	3,1	3,0	3,3
Észak-alföldi régió	5,9	6,1	6,4	6,2	5,5	5,8
Tisza-tavi régió	0,4	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5
Dél-alföldi régió	2,9	2,7	2,9	3,0	2,8	3,1
Közép-dunántúli régió	1,9	1,8	1,9	2,0	2,0	2,6
Balatoni régió	25,6	25,2	25,7	23,7	20,1	19,7
Dél-dunántúli régió	3,2	3,0	2,6	2,6	2,5	2,5
Nyugat-dunántúli régió	7,8	7,5	7,9	8,0	8,0	8,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: saját számítás

A turisztikai GDP 2000–2005 (4. táblázat) között országosan, alapáron számolva 67%-kal növekedett. A legjelentősebb gyarapodás a Közép-dunántúli régióban látható (+131%), míg a legkisebb a Dél-dunántúliban. Csak két régióban, a Balatoni és a Dél-dunántúliban láthatunk az országosnál kisebb bővülést. 2000 és 2005 között a régiók sorrendje csak kismértékben változott a turisztikai GDP tekintetében. Az első négy helyen gyakorlatilag nem is történt változás, hiszen a Budapest–Közép-dunavidéki régiót a Balatoni, a Nyugat-dunántúli és az Észak-alföldi követi. 2000-ben még a Dél-dunántúli volt az ötödik helyen, mely 2005-re a nyolcadikra csúszott. 2000-ben a Dél-alföldi régiót még az Észak-magyarországi, a Dél-alföldi és a Közép-dunántúli követték, melyek 2005-re egy-egy helyet előreléptek. A Tisza-tavi régióban viszont a teljes vizsgálati időszakban a legkevesebb turisztikai GDP-t állították elő. A gazdaság területi különbségeinek vizsgálatában fontos a tevékenységek térbeli koncentrálódásának és annak kutatása, hogy a koncentráció vagy a dekoncentráció folyamata érvényesül-e inkább. A következőkben ezért azt vizsgáljuk, hogy a turisztikai vagy a teljes GDP területi koncentrációja erősebb-e hazánkban. Ennek megállapítására a koncentrációs (Hirschman–Herfindhal-féle) indexet alkalmaztuk.¹⁵

$$K = \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{\sum_{i=1}^n x_i} \right)^2$$

ahol x_i természetes mértékegységben megadott területi jellemző (turisztikai, vagy összes GDP) az i területegységben. Az index a megoszlást a teljesen egyenleteshez hasonlítja, amikor minden megfigyelési egység részesedése azonos. Az index 0,6 feletti értéke már erős koncentráltságra, monopolhelyzetre utal. A mutató értékkészlete $1/n \leq K \leq 1$, ahol az n a megfigyelési egységek száma. Az idegenforgalmi régiókat figyelembe vevő vizsgálatunkban tehát a mutató minimális értéke 0,11. Ehhez képest a turisztikai GDP területi koncentrációja jóval magasabb, igaz elmarad az erős koncentráltságra jellemző értéktől, így mérsékelten koncentráltak tekinthetjük. Vizsgálataink alapján megállapíthatjuk (5. táblázat), hogy a turisztikai GDP területi koncentrációja hazánkban regionális szinten jóval erősebb az összes GDP-nél, s a koncentráció egyre jobban erősödik mindkettő esetében.

5. táblázat. A GDP és a turisztikai GDP koncentrációs indexei, 2000–2005

Mutató	2000	2001	2002	2003	2004	2005
GDP	0,24	0,24	0,25	0,25	0,25	0,26
Turisztikai GDP	0,32	0,33	0,32	0,33	0,36	0,35

Forrás: saját számítás

2000 és 2005 között országosan a turizmusra jellemző ágazatok (vagyis a turisztikai GDP) részesedése kismértékben nőtt a GDP-ből (6. táblázat). A turizmusra jellemző ágazatok szerepe első sorban a Nyugat-dunántúli régióban nőtt meg, míg leginkább a Balatoni régióban esett vissza. Mindemellett viszont látható, hogy a Balatoni régió GDP-jében a turizmusnak messze nagyobb szerepe van, mint a többi régióiban. Másrészt viszont a Közép-dunántúli régió gazdasági teljesítményében a turizmus szerepe a legkisebb a magyarországi régiók között.

6. táblázat. A turizmusra jellemző ágazatok részesedése a GDP-ből az idegenforgalmi régiókban, 2000–2005, %

Régiók	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Budapest–Közép-dunavidéki régió	5,7	5,7	5,4	5,8	6,1	6,0
Észak-magyarországi régió	2,2	2,1	2,2	2,2	2,0	2,3
Észak-alföldi régió	3,2	3,2	3,4	3,3	2,8	3,2
Tisza-tavi régió	1,7	1,9	2,1	2,5	2,1	1,9
Dél-alföldi régió	1,5	1,4	1,5	1,7	1,5	1,8
Közép-dunántúli régió	1,0	1,0	1,1	1,2	1,1	1,5
Balatoni régió	54,8	52,6	55,2	51,6	42,9	46,0
Dél-dunántúli régió	2,5	2,4	2,1	2,2	2,0	2,2
Nyugat-dunántúli régió	3,7	3,8	4,1	4,1	4,1	4,5
Magyarország	5,1	5,1	5,0	5,2	5,0	5,2

Forrás: saját számítás

Az egy lakosra jutó turisztikai GDP területi egyenlőtlenségei jóval jelentősebbek, mint a GDP-é. A 7. táblázatban szereplő, szélsőértékek viszonyát összehasonlító mutatóknál (relatív terjedelem, Duál mutató) a súlyozott relatív szórás, valamint a területi megoszlás eltérését vizsgáló indexek közül Gini-indexnél csökkent a területi különbségek mértéke. A

Hoover indexnél viszont már egyértelmű növekedés tapasztalható, mely azt bizonyítja, hogy a népesség területi eloszlásának alapvető folyamataival ellentétes trendek zajlanak a turizmusban regionális szinten. Összegezve 7. és az 8. táblázat adatai alapján megállapíthatjuk tehát, hogy bár a turisztikailag leginkább, illetve a legkevésbé fejlett régiók közötti olló némileg záródott, de ettől még a hazánkban a turisztikai fejlettségben a területi különbségek mértéke igen jelentős.

7. táblázat. Az egy lakosra jutó turisztikai GDP egyenlőtlenségi mutatói, 2000–2005

Mutatók	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Relatív terjedelem	10,06	9,87	10,05	9,24	7,80	7,63
Duál mutató	6,59	6,78	6,55	6,47	6,85	6,28
Hoover index, %	43,77	47,72	51,14	56,04	59,73	63,00
Súlyozott relatív szórás, %	161,09	159,00	161,13	150,48	134,23	130,46
Súlyozott Gini együttható	0,55	0,55	0,55	0,54	0,53	0,51

Forrás: saját számítás

8. táblázat. Egy lakosra jutó turisztikai GDP az országos átlag százalékában, 2000–2005

Régiók	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Budapest–Közép-dunavidéki régió	172,5	176,0	171,7	177,7	193,3	188,4
Észak-magyarországi régió	27,3	26,6	27,0	26,7	26,1	29,1
Észak-alföldi régió	41,5	43,0	45,1	43,3	38,5	40,8
Tisza-tavi régió	21,2	24,3	25,5	28,4	26,9	23,6
Dél-alföldi régió	21,6	19,7	21,3	22,6	21,0	23,0
Közép-dunántúli régió	19,5	18,6	19,4	20,7	21,0	26,8
Balatoni régió	1 025,8	1 005,6	1 024,7	944,3	801,4	786,2
Dél-dunántúli régió	37,0	35,2	30,0	30,2	28,6	28,8
Nyugat-dunántúli régió	82,6	80,1	84,4	85,3	85,2	85,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: saját számítás

4.1. Versenyképesség az idegenforgalmi régiókban

A regionális versenyképesség fogalmának mérési lehetőségeiről az elmúlt években figyelemreméltó tanulmányok készültek, melyek eredményeit igyekeztünk felhasználni.¹⁶ E munkák bemutatják, miként lehet számszerűleg is jól megfogható, és világos tartalmú társadalmi-gazdasági tényezők szorzatára bontani a relatív lakossági jövedelmeket.^{17, 18} Munkánkban egyrészt az utóbbi szerző megközelítését alkalmazva, másrészt pedig ahhoz hasonlóan a tényezőkre bontás módszerét alkalmazva igyekeztünk megvizsgálni az idegenforgalmi versenyképesség alakulását az idegenforgalmi régiókban, illetve annak összetevőit. Némi matematikai átalakítás után (az értékek logaritmusát kell venni) a szorzat átalakul egy sokkal könnyebben kezelhető összeggé, a következő formula szerint:

$$\log\left(\frac{GDP}{Népesség}\right) = \log\left(\frac{GDP}{Foglalkozt. atottak}\right) + \log\left(\frac{Foglalkozt. atottak}{Aktívkorúak k}\right) + \log\left(\frac{Aktívkorúak k}{Népesség}\right)$$

Mivel méréseinket a települések szintjéről kiindulva végezzük el, a GDP ez esetben sem lehet más, mint az adott év általunk megbecsült bruttó hozzáadott érték adata, a foglalkoztatottak száma az adott évi adózók számával közelíthető, aktív korúaknak a 18–59 éveseket tekintjük, míg népesség alatt az állandó lakosok számát értjük. Az adózókra jutó GDP lényegében az egyes idegenforgalmi régiók gazdaságának termelékenységét közelítik, az adózók aktív korú populáción belüli aránya a foglalkoztatottságra ad elfogadható becslést, míg az

aktív korúak népességen belüli aránya egyfajta korszerkezeti mérőszámként pozitív regionális erőforrásnak tekinti a minél fiatalosabb demográfiai arculatot. E vázolt tényezőkre bontást térségtípuszálásra alkalmazzuk, elfogadva Nemes Nagy József eredményeit, miszerint a jövedelmi különbségeket elsősorban a termelékenység alakítja, miközben a korszerkezeti tényező hatása igen csekély.¹⁹ Tipizálásunk alapja az egyes idegenforgalmi régiók értékeinek országos átlaghoz való viszonya a lakossági jövedelmek, valamint az ezt felbontó három tényező esetén. Átvéve Nemes Nagy technikai megoldásait,²⁰ a 9. táblázatban mi is 1-essel jelöltük az országos átlag feletti, 0-ával pedig az átlag alatti tényezőket. (Az első számérték mindig a lakossági jövedelmeket szimbolizálja, míg a második a termelékenységet, a harmadik a foglalkoztatottságot, a negyedik pedig a korszerkezeti tényezőt.) A versenyképesség fogalmánál maradvá, versenyelőnyösnek tekintjük az átlag feletti lakossági jövedelmű térségeket, míg versenyhátrányosnak az átlag alattiakat. Ezen belül komplex versenyelőnyt állapítunk meg, ha az adott térség a lakossági jövedelmek mindhárom összetevőjében átlag feletti értékekkel rendelkezik, míg több-, illetve egytényezős a versenyelőny, ha kettő vagy mindössze egy tényező esetében teljesül ez a feltétel. A versenyhátrány mibenlétét ennek analógiájára értelmezzük. Általános gazdasági szempontú (9. táblázat), statikus versenyképességi összevetésben tehát csak a Budapest–Közép-dunavidéki régió tekinthető hazánkban versenyképesnek, de a korszerkezeti tényező miatt itt is csak töbtényezős versenyelőnyt figyelhetünk meg. A többi idegenforgalmi régióban ezzel szemben a versenyhátrány valamely típusával találkozhatunk. A 2000 és 2005 közötti folyamatokat figyelembe vevő dinamikus összevetésben (9. táblázat) már az Észak-magyarországi régióban láthatunk komplex versenyelőnyt, míg a Budapest–Közép-dunavidéki régióban bár versenyelőny látszik, de csak egy tényező, a termelékenység kedvező változásának köszönhetően. A Tisza-tavi régió ezzel szemben, bár szintén versenyképes, de éppen a kedvezőtlen termelékenységi folyamatainak köszönhetően, csak töbtényezős versenyelőnyvel jellemezhető. A többi régióban viszont a versenyhátrány valamely típusát figyelhetjük meg.

9. táblázat. Az idegenforgalmi régiók versenyképességi típusai, 2000–2005

Régiók	2005	2000–2005
Budapest–Közép-dunavidéki régió	1110	1100
Észak-magyarországi régió	0000	1111
Észak-alföldi régió	0001	0011
Tisza-tavi régió	0001	1011
Dél-alföldi régió	0000	0011
Közép-dunántúli régió	0011	0001
Balatoni régió	0011	0001
Dél-dunántúli régió	0001	0001
Nyugat-dunántúli régió	0011	0000

Forrás: saját számítás

A következőkben az általános gazdasági szempontú versenyképességi vizsgálaton túl, egy specifikus, turisztikai szempontú versenyképességi vizsgálatot kívántunk elvégezni, az előbbiekhöz igen hasonló módszertannal. Két megközelítésben elemeztük a turisztikai versenyképességet: egyrészt pusztán a turisztikai tényezők, másrészt pedig a turisztikai helyzet, illetve annak a gazdasági szerkezetbe való beilleszkedése alapján.

Első megközelítésünkben a turisztikai versenyképességet önmagában a turisztikai tényezők versenyhelyzetével próbáljuk modellezni. Ebben a megközelítésben modellünk:

$$\log\left(\frac{\text{Turisztikai GDP}}{\text{Népesség}}\right) = \log\left(\frac{\text{Turisztikai GDP}}{\text{Vendégéjszaka}}\right) + \log\left(\frac{\text{Kapacitás}}{\text{Népesség}}\right) + \log\left(\frac{\text{Vendégéjszaka}}{\text{Kapacitás}}\right)$$

Az első számérték mindig a fajlagos turisztikai GDP-t szimbolizálja (melyet mi turisztikai fejlettségnek tekintettünk), míg a második az eredményességet, a harmadik az ellátottságot, a negyedik a kihasználtságot. A turisztikai tényezők statikus vizsgálata alapján (10. táblázat) a Budapest–Közép-dunavidéki és a Balatoni régiók tekinthetők versenyképesnek. Az előbbi esetében többtényezős a versenyelőny, s csak a fajlagos ellátottság tekintetében láthatunk országos átlagnál rosszabb értéket. A Balatoni régió vonatkozásában viszont már csak éppen ebben a tényezőben láthatunk az országos átlagnál kedvezőbb értéket, míg eredményesség és kihasználtságban annál alacsonyabbat. A többi régiónál viszont a versenyhátrány valamely típusa látható. A 2000 és 2005 közötti folyamatokat figyelembe vevő, dinamikus összefüggésben (10. táblázat) a Tisza-tavi és a Közép-dunántúli régiókban komplex, az Észak-magyarországi és a Nyugat-dunántúli régiókban többtényezős, míg a Budapest–Közép-dunavidéki és a Dél-alföldi régiókban egytényezős versenyelőny látható. Sajnálatos módon a Balatoni és a Dél-dunántúli régiókban ezzel szemben komplex versenyhátrány figyelhető meg.

10. táblázat. Turisztikai versenyképességi típusok Magyarországon a turisztikai tényezők vonatkozásában

Régiók	2005	2000–2005
Budapest–Közép-dunavidéki régió	1101	1001
Észak-magyarországi régió	0000	1110
Észak-alföldi régió	0000	0001
Tisza-tavi régió	0010	1111
Dél-alföldi régió	0000	1010
Közép-dunántúli régió	0000	1111
Balatoni régió	1010	0000
Dél-dunántúli régió	0000	0000
Nyugat-dunántúli régió	0010	1110

Forrás: saját számítás

Második megközelítésünk viszont a turisztikai versenyképességet már nem önmagában a turisztikai tényezőkből kiindulva veszi figyelembe, hanem vizsgálja az adott megye általános fejlettségi szintjét, s azon belül a turizmus részesedését. A turisztikai versenyképesség tehát nem önmagában a turizmus által előállított egy lakosra jutó jövedelmen, hanem a turizmusnak a gazdaságban betöltött szerepétől és a területi fejlettségtől is függ. Ebben a megközelítésben:

$$\log\left(\frac{\text{Turisztikai GDP}}{\text{Népesség}}\right) = \log\left(\frac{\text{Turisztikai GDP}}{\text{GDP}}\right) + \log\left(\frac{\text{GDP}}{\text{Népesség}}\right)$$

Tipizálásunk módja hasonló a fenti megközelítéshez. Az első számérték mindig a fajlagos turisztikai GDP-t szimbolizálja, míg a második a turizmusnak a gazdaságban betöltött szerepét, a harmadik pedig a fejlettséget mutatja. Némileg az előzőhöz hasonló eredményeket kapunk ebben az összefüggésben is (11. táblázat), tehát megállapíthatjuk, hogy a turisztikai folyamatokban bekövetkezett változások a turizmusnak a gazdasági szerkezetre gyakorolt hatásában is érzékelhetőek.

11. táblázat. Turisztikai versenyképességi típusok Magyarországon a gazdasági szerkezet vonatkozásában

Régiók	2005	2000–2005
Budapest–Közép-dunavidéki régió	111	111
Észak-magyarországi régió	000	111
Észak-alföldi régió	000	000
Tisza-tavi régió	000	111
Dél-alföldi régió	000	110
Közép-dunántúli régió	000	110
Balatoni régió	110	000
Dél-dunántúli régió	000	000
Nyugat-dunántúli régió	000	110

Forrás: saját számítás

4.2. Komplex Idegenforgalmi Hatásmutató

A turisztikai versenyképesség vizsgálatára más típusú mutató összeállítására is elképzelhető. A turizmus összetett, sokdimenziós jelenség, így hatásait is célszerű egy multidimenziós mutatóval végezni. Kutatók ennek érdekében hozták létre a TPI indexet (Tourism Penetration Index), mely lényegét tekintve egy komplex idegenforgalmi hatásmutató.^{21, 22} A mutató lényege, hogy három dimenziót együttesen mérve (gazdasági, szociális és környezeti hatás) állít elő egy komplex mutatót. A vizsgált területek: a gazdasági hatás (a beutazó turisták egy főre jutó turisztikai költsége); a környezetre gyakorolt hatás (szállodai szobák száma egy négyzetkilométeren); illetve a társadalmi hatás (átlagos napi látogatók száma 1000 lakosra). E három mutató esetében az alábbi formula alapján egyenként kiszámolják az adott térségre vonatkozó három fő hatástípust, majd ezek számtani átlaga hozza létre a komplex idegenforgalmi hatásmutatót.

$$TPI_{eco} = (x_{eco} - x_{eco} \min) / (x_{eco} \max - x_{eco} \min)$$

$$TPI_{env} = (x_{env} - x_{env} \min) / (x_{env} \max - x_{env} \min)$$

$$TPI_{soc} = (x_{soc} - x_{soc} \min) / (x_{soc} \max - x_{soc} \min)$$

ahol:

TPI_{eco} = gazdasági

TPI_{env} = környezeti

TPI_{soc} = társadalmi hatások

x_{env} vagy x_{soc} vagy x_{eco} = az adott mutató értéke az adott térségben

x_{env} vagy x_{soc} vagy x_{eco} **min** = az adott mutató legalacsonyabb értéke a vizsgált térségben

x_{env} vagy x_{soc} vagy x_{eco} **max** = az adott mutató legmagasabb értéke a vizsgált térségben

$$TPI = (TPI_{eco} + TPI_{env} + TPI_{soc}) / 3$$

A nemzetközi gyakorlatban a mutató elsősorban a nemzetközi érkezésekre koncentrál, sok esetben figyelmen kívül hagyja a belföldi turizmus adatait. A TPI-vel kapcsolatos ESPON projekt²³ az európai országokra végezte el ezeket a számításokat, de jelezte, hogy a számításokat mindenképpen tanácsos lenne elvégezni NUTS II–III. szinten is. Vizsgálatunkban ezért a turizmus komplex hatásait idegenforgalmi régió szinten kívántuk modellezni. A mutatók köre a rendelkezésre álló adatokhoz igazodva a következőképpen módosult:

TPI_{eco} = egy látogatóra jutó turisztikai GDP, 2005

TPI_{env} = kereskedelmi és magán szálláshelyek férőhelyeinek száma négyzetkilométerenként, 2005

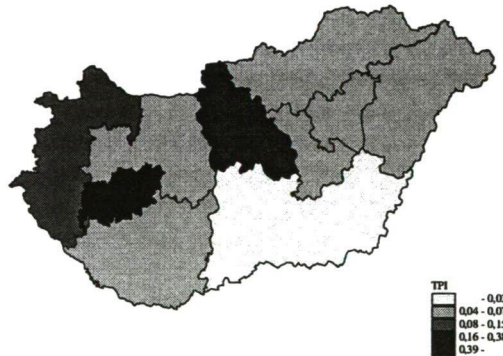
TPI_{soc} = 1000 főre jutó belföldi és külföldi látogatók száma, 2005

Számításaink eredményeit egyrészt az ESPON tipizálás, másrészt pedig a hazai területi különbségeket jobban érzékeltető, az adatsor természetes töréspontjait figyelembe vevő térképen igyekszünk bemutatni. Megállapíthatjuk, hogy hazánkban turisztikai leterheltség szempontjából a Dél-alföldi régió a legkevésbé és a Balatoni a leginkább érintett régió. A Budapest–Közép-dunavidéki régió csak a gazdasági hatásokat tekintve áll az élen, míg a másik két tényezőben meglehetősen háttérbe szorul, ezért tekinthetjük a leterheltségi rangsorban a másodiknak. Lényegében ennek a tényezőnek köszönheti harmadik helyét a Nyugat-dunántúli régió is.

12. táblázat. Az idegenforgalmi régiók turisztikai leterheltsége az ESPON tipizálás szerint, 2005

Típus neve	TPI index értéke	Idegenforgalmi régiók
Érett desztinációk	$0,50 < TPI < 1$	Balatoni
Közepesen magas telítettségű desztinációk	$0,25 < TPI < 0,50$	Budapest–Közép-dunavidéki
Közepesen alacsony telítettségű desztinációk	$0,10 < TPI < 0,25$	Nyugat-dunántúli
Alacsony leterheltségű desztinációk	$TPI < 0,10$	Észak-magyarországi, Észak-alföldi, Tisza-tavi, Dél-alföldi, Közép-dunántúli, Dél-dunántúli

Forrás: saját számítás

1. ábra. Az idegenforgalmi régiók TPI indexei (Forrás: saját szerkesztés)

Jegyzetek

- ¹ Kiss, J. P. (2003): A kistérségek 2000. évi GDP-jének becslése. In: Nemes Nagy J. (szerk.): Kistérségi Mozaik. (Regionális Tudományi Tanulmányok 8.) ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Bp. pp. 39–54.
- ² Lőcsei, H.–Nemes Nagy, J. (2003): A Balatoni Régió gazdasági súlya és belső térszerkezete. In: Nemes Nagy J. (szerk.): Kistérségi Mozaik. (Regionális Tudományi Tanulmányok 8.) ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Bp. pp. 129–143.
- ³ Országos Területfejlesztési Hivatal – GKI Gazdaságkutató Rt. (2006): A Balaton-térség nemzetgazdasági szintű jövedelemtermelő képességének vizsgálata. In: Turizmus Bulletin X. évfolyam Különszám. pp. 70–72.
- ⁴ United Nations – World Tourism Organisation – OECD – Eurostat (2001): Tourism Satellite Accounts: Recommended Methodological Framework, www.szamokbanutazunk.hu
- ⁵ Konttinen, J. P. (2006): Regional Tourism Satellite Account (RTSA) in Finland – Data, Concepts, Methods and Key Results In: 46th Congress of the European Regional Science Association August 30th – September 3rd, 2006, Volos, Greece.

- ⁶ Zhang, J. (2005/a): Documentation on Regional Tourism Satellite Accounts in Denmark p. 88. www.akf.dk/udgivelser_en/2005/rtsa
- ⁷ Zhang, J. (2005/b): Regional Tourism Satellite Accounts for Denmark: Accounting and modelling In: 15th International Input-Output Conference, Beijing, China, 27 June – 1July 2005 http://www.iioa.org/pdf/15th%20Conf/jie_zhang.pdf
- ⁸ Jones, C.–Munday, M.–Roberts, A. (2003): Regional Tourism Satellite Accounts: A Useful Policy Tool? In: Urban Studies Vol. 40; Part 13, pp. 2777–2794.
- ⁹ London Development Agency (2008): Local Area Tourism Impact odel. Methodology. p. 21. http://www.lda.gov.uk/upload/doc/LATI_model_methodology_2008_v2_20080728162131.doc
- ¹⁰ Horwath Consulting (2004): Budapest főváros turisztikai stratégiája és 2010-ig szóló fejlesztési programja, a „Budapest, mint márka” marketingszempontról <http://www.bkik.hu/kerfejl/turizm.php>
- ¹¹ GKI (2004): A turizmus makrogazdasági szerepe. p. 105. http://www.gki.hu/docs/turizmus_makrogazdasagi_szerepe.pdf
- ¹² KSH (2006): Magyarország turizmus szatellit számlái 2004 (első eredmények). Központi Statisztikai Hivatal, 2006. www.szamokbanutazunk.hu
- ¹³ KSH (2006): Magyarország turizmus szatellit számlái 2004 (első eredmények). Központi Statisztikai Hivatal, 2006. www.szamokbanutazunk.hu
- ¹⁴ KSH (2006): Magyarország turizmus szatellit számlái 2004 (első eredmények). Központi Statisztikai Hivatal, 2006. www.szamokbanutazunk.hu
- ¹⁵ Németh N. (2005): Területi egyenlőtlenségi mutatók. In: Nemes Nagy, J. [2005] (szerk.): Regionális elemzési módszerek RTT 11. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport. http://geogr.elte.hu/REF/REF_Kiadvanyok/REF_RTT_11/RTT-11-tartalom.htm
- ¹⁶ Nemes Nagy J. szerk. (2005): Regionális elemzési módszerek. RTT 11. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék–MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport. http://geogr.elte.hu/REF/REF_Kiadvanyok/REF_RTT_11/RTT-11-tartalom.htm
- ¹⁷ Lengyel I. (2000): A regionális versenyképességről. Közgazdasági Szemle, 12. sz. pp. 962–987.
- ¹⁸ Nemes Nagy J. (2004): Új kistérségek, új városok. Új versenyzők? Regionális Tudományi Tanulmányok, 9. sz. pp. 5–42.
- ¹⁹ Nemes Nagy J. (2004): Új kistérségek, új városok. Új versenyzők? Regionális Tudományi Tanulmányok, 9. sz. pp. 5–42.
- ²⁰ Nemes Nagy J. (2004): Új kistérségek, új városok. Új versenyzők? Regionális Tudományi Tanulmányok, 9. sz. pp. 5–42.
- ²¹ McElroy, J. L.–de Albuquerque, K. (1998): Tourism penetration index in small Caribbean islands In: Annals of Tourism Research Volume 25, Issue 1, January 1998. pp. 145–168.
- ²² Sütő A. (2007): A turizmus területi hatásai. In: Falu Város Régió 2007/4. szám pp 36–50.
- ²³ ESPON (2007): Final Report, project 1.4.5: Preparatory Study of Spatially Relevant Aspects of Tourism. P 168. http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/261/428/file_2422/fr-1.4.5-full_revised_Jan2007.pdf